

Livonijas latviešu un vācu savstarpējās attiecības

Feodālā lēņu sistēma Livonijā

Runājot par **feodālismu** (no latīņu valodas feodum – aizdots īpašums pret sagaidāmu pakalpojumu) kā sabiedriski ekonomisku institūciju jāatzīmē, ka vēl līdz šim vēsturnieki nav vienojušies par kopēju, vispāratzītu šī jēdziena skaidrojumu, jo tā būtība bija ļoti sarežģīta un daudzveidīga, saturs dažādos vēstures posmos un dažādās zemēs bijis savādāks, pie tam termins “feodālisms” sāka parādīties tikai 18. gadsimtā, kad franču apgaismotāji centās rast skaidrojumu vēl pastāvošajām viduslaiku tradīcijām un privilēģijām, līdz ar to var uzskatīt, ka viduslaiku cilvēki šādu jēdzienu tajā laikā pastāvošās sabiedriski ekonomiskās formācijas apzīmēšanai vispār nav lietojuši. Tādēļ nereti feodālisma vietā lieto jēdzienu **lēņu sistēma** (vācu valodā das Lehenswesen, no vārda das Lehen – lēnis, aizdota manta, no kā latviešu valodā vārds lienēt – aizdot vai aizņemt), kas būtībā nozīmē to pašu, tomēr var saskatīt arī nelielas atšķirības: ar vārdu **feods** parasti tiek dēvēts valdījumā aizdots saimnieciski izmantojams **zemes** nogabals (ar vai bez vietējiem iedzīvotājiem), bet **lēnis** varēja nozīmēt arī kādu citu materiālo labumu. Ņemot vērā iepriekš minēto, varētu runāt par **feodālo lēņu sistēmu**, jo pārsvarā visi izdotie lēņi bija lauksaimnieciska rakstura zemes, - gandrīz vai vienīgā reālā manta, kas spēja to saņēmējam dot kādus ienākumus.

Feodālo lēņu sistēmu varētu raksturot kā divu brīvu cilvēku – zemes **valdnieka**, saukta par **feodālo senjoru** (no latīņu valodas senior – vecākais) jeb **lēņa kungu** un lēņa saņēmēja jeb **vasaļa** (no latīņu valodas vassalus – atkarīga persona) personiskās savstarpējās attiecības: kungs bija nodevis un vasalis saņēmis par gaidāmajiem pakalpojumiem valdīšanā un lietošanā kādu labumu (**benefici**, franču valodā benefice – labums), visbiežāk, kā jau minēts, lielākas vai mazākas, parasti apdzīvotas, zemes platības, kā pretpakalpojumu veicot **militāro dienestu** vai kādus citus pienākumus sava lēņa kunga labā. Šīs savstarpējās

attiecības jeb **vasalitāte** tika nostiprinātas ar īpašu **komendācijas** (no latīņu valodas *commendare* – nodot, uzticēt) jeb pakļaušanās aktu un vasaļa uzticības zvērestu, kā arī dokumentētas tā sauktajā “lēņa grāmatā”, kurā ierakstīja lēņa kunga un vasaļa vārdu, lēņa piešķiršanas iemeslu, sniedza lēņa objekta vairāk vai mazāk detalizētu aprakstu, uzskaitīja vasaļa pienākumus, kā arī minēja izlēņošanas fakta lieciniekus, vietu un laiku. Gadījumos, ja vasalis bija darbojies pretēji lēņa kunga interesēm (šāds pārkāpums tiek dēvēts par **feloniju**, no latīņu valodas *fellonia* – pārkāpums, noziegums), vasalitātes līgumu varēja lauzt un nodot lēni citai personai. Vasalitātes attiecības izbeidzās arī lēņa kunga vai vasaļa nāves gadījumā, tomēr laika gaitā pierādījās, ka daudzos gadījumos lēņa piešķiršana jaunam valdītāja pasliktina lēņa novada saimniecisko stāvokli un izdevīgāk būtu, ja šo zemju apsaimniekošana pastāvīgi atrastos kādas vienas dzimtas rokās. Reizēm, īpaši, ja vasalis bija samērā spēcīgs, lēņa kungs nemaz nebija spējīgs piespiest viņa pēctečus nodot lēni citam. Šo iemeslu dēļ jau 13. – 14. gadsimtā lēņu sistēmā ieviesās **mantošanas tiesību** privilēģija, kas tika ierakstīta lēņu grāmatā, parasti pievienojot vasaļa vārdam formulu “[.] un likumīgajiem īstajiem mantiniekiem”, “[.] uz bērnu bērniem” un tamlīdzīgu. 15. gadsimta otrajā pusē atsevišķos Livonijas novados, īpaši Rīgas arhibīskapijas valdījumos, mantošanas tiesības sāka attiecināt arī uz vasaļa meitām (ja nebija dēlu), kā arī abu dzimumu radniekiem līdz piektajai radniecības pakāpei¹ - šādas mantošanas tiesības noteica 1457. gadā arhibīskapa Silvestra Stodevešera izdotie noteikumi, kas pazīstami kā “**Silvestra žēlastība**” (sākotnēji gan tie bija attiecināmi tikai uz dažiem atsevišķiem vīra lēņiem). Vasaļa atraitne varēja mantot lēni līdzīgās daļās kopīgi ar bērniem un pēc viņas nāves šo daļu pārņēma dēli, bet gadījumos, kad vasalim bērnu nebija, atraitne varēja valdīt mirušā vīra lēni gadu un vienu dienu. Nereti atraitnēm daļa no lēņa tika atstāta valdījumā kā “mūža maize”. Lēņa piešķiršanas praksē izveidojās arī tradīcija piešķirt lēni nevis vienam, bet diviem un vairākiem asinsradnieciski saistītiem cilvēkiem, lai novērstu iespēju valdījuma pāriešanai citas dzimtas rokās vasaļa bezmantinieku

---

1 Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. –R., 1997. 431. lpp.

gadījumā. Šādos gadījumos tiek runāts par **koprokas** lēni, pie tam atsevišķos gadījumos koprokas lēņu saņēmēji varēja būt ne tikai vīrieši, bet arī to sievas un bērni², līdz ar to atraitnei valdījumā palika visa viņas lēņa daļa. Mantošanas tiesību atzīšana ievadīja pakāpenisku virzību uz lēņa pārveidošanos par privātīpašumu (**alodifikācija**), kas īpaši pastiprinājās pēc tam, kad 14. gadsimta beigās sāka ieviesties paraža iekļāt vai pat pārdot lēni bez senjora ziņas un piekrišanas.

Atkarībā no lēņa lieluma, veida un vasaļa pienākumiem, var izdalīt divas kategorijas – **īstos** jeb **bruņinieku** (arī **vīra**) lēņus un **gaitas** lēņus. **Bruņinieka lēnis** parasti aptvēra samērā lielu teritoriju, nereti pat veselu novadu, un tā saņēmējam bija pienākums jāt karā ar savu zirgu, pilnā apbruņojumā, ņemot līdzī kalpotājus, kas rūpējas par bruņinieka zirgiem (vienmēr bija jāņem līdzī viens vai vairāki rezerves zirgi), ieročiem, kā arī pārtiku, visus izdevumus sedzot no ienākumiem, ko deva piešķirtais lēnis. Lielo lēņu turētājiem vajadzēja arī vajadzības gadījumā saformēt no sava valdījuma iedzīvotājiem kājnieku karaspēka vienības un rūpēties par to apgādi, bruņojumu un militāro vadību. Vasalim bija tiesības atsevišķus sava lēņa apgabalus – **parceles** (no latīņu valdas *parcelle* – daļiņa, neliels zemes gabals) izlēnot tālāk kādai citai personai, iedibinot **apakšlēni** un tādejādi kļūstot par lēņa kungu **savam** vasalim. Pretstatā bruņinieku lēņiem, **gaitas lēņi** bija samērā nelieli un to saņēmējam nevajadzēja pildīt tiešo militāro dienestu, bet veikt cita veida pakalpojumus savam kungam. Šādi pakalpojumi varēja būt visdažādākie – sardzes dienests, ziņneša pienākumi, amatnieka, dzirnavnieka, pārcēlāja (pārcelšanās pāri upēm parasti notika, izmantojot īpašus plostus jeb prāmjus), zivju un medījumu piegādātāja, kā arī citi darbi jeb “**gaitas**” lēņa kunga labā.

Sakarībā ar dažādām administratīvajām pārvaldes formām un militāro spēku veidošanas kārtību, Livonijā pastāvēja arī atšķirības starp Ordeņa valsts un bīskapiju, īpaši Rīgas arhibīskapijas, lēņu piešķiršanas sistēmām (Kursas bīskapijā lēņu piešķiršanā bija jūtama ievērojama Ordeņa ietekme) . Kā jau

² Stikāne V. Lēņu mantošanas tiesības Livonijā 13. – 15. gs. // Latvijas vēsture Nr. 3 (27). – R., 1997. 23. lpp.

zināms, Livonijas bīskapiem nebija ne sava karaspēka, ne īpašu cilvēku administratīvajam darbam, tādēļ vienīgais veids, kā aizsargāt un pārvaldīt iegūtās teritorijas, bija zemju izlēņošana, pārsvarā vācu bruņiniekiem, kas, ieradušies Livonijā kā krusta karotāji vai vienkārši meklēdami piedzīvojumus, piekrita palikt Livonijā uz pastāvīgu dzīvi. Jāatzīmē, ka starp šiem bruņiniekiem nebija neviens, kam būtu dižciltīga izcelsme³ – kā jau iepriekš minēts, parasti tie bija bruņniecības zemākā slāņa pārstāvji, cēlušies galvenokārt no kalpotājiem, kuriem bruņnieka tituls ticis piešķirts par kādiem īpašiem nopelniem. Latvijas un Igaunijas teritorijas iekarošanas laikā – 13. gadsimtā šiem vasaļiem praktiski nebija iespējams pašiem apsaimniekot savus valdījumus, jo pastāvīgi vajadzēja piedalīties militārās operācijās, pie tam viņiem nebija ne līdzekļu, ne inventāra, lai varētu pievērsties lauksaimniecībai, tādēļ to vienīgie ienākumi bija no iezemiešiem piedzītās nodevas, savukārt vietējie zemnieki tā arī palika savas zemes faktiskie īpašnieki. Šādu saimniecisko sistēmu, kur lēņa valdītājam pašam nav savas saimniecības un viņa vienīgie ienākumi ir zemnieku nodevas, dēvē par “**gruntskundzību**” (vācu valodā Grundherrschaft), un Livonijā tā turpināja pastāvēt līdz pat 15. gadsimtam. Nereti, īpaši 13. gadsimtā, bīskapi piešķīra lēņus arī **iezemiešiem**, galvenokārt pilskungiem un citiem ietekmīgākajiem labiešiem, tomēr ar 15. gadsimtu vietējās izcelsmes vasaļu lēņi sāka izzust – tie pamazām pārgāja vācu izcelsmes cilvēku valdījumā, kā arī, iespējams, vismaz daļa šo vasaļu pēcnācēju bija pārvācojušies.

Bez sava galvenā uzdevuma – militārā dienesta – bīskapu vasaļiem attieksmē pret saviem lēņa kungiem bija arī citi pienākumi, saistīti ar **administratīvo** darbību, no kuriem būtiskākais bija **tiesneša** funkciju pildīšana, pie tam bīskapijas augstākajām amatpersonām - **soģiem** (fogtiem) tiesiski bija pakļautas **visas** viņu jurisdikcijā esošās ļaužu kārtas – kā iezemieši, tā vāci, neraugoties uz to sabiedrisko stāvokli. Savukārt jebkurš vasalis bija sava lēņa novada **tiesas priekšsēdētājs** (tiesas kungs), tomēr savā spriedumā viņam bija jāvadās no **vietējo iedzīvotāju** ievēlēto tiesnešu (tiesas vīru) lēmuma, jo pastāvēja

---

3 Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. 430. lpp.

vispārpieņemts princips, ka **apsūdzēto var tiesāt tikai viņa kārtas ļaudis** (praksē gan vasalis ar savu autoritāti varēja tiesas vīru lēmumu ietekmēt atbilstoši savām interesēm). Viens no bīskapiju vasaļu pienākumiem, īpaši Rīgas arhibīskapijā, bija arī **kalpošana bīskapa galmā**, kas galvenokārt izpaudās kā goda parādīšana savam senjoram īpašos svinīgos gadījumos, apkalpojot bīskapu un viņa viesus mielasta laikā pie galda, kā arī veidojot goda eskortu (pavadonību) kādai ievērojamai personai ierodoties bīskapijā vai to atstājot, kā arī pavadot savus zemes kungus oficiālos izbraukumos.

Livonijas ordeņa valstī lēņu sistēma bija līdzīga, kā bīskapijās, tomēr pastāvēja arī atšķirības, no kurām visbūtiskākā bija prakse, ka **vasalim netika piešķirta tiesas vara** – to savā kompetencē (no latīņu valodas competentis – pienācīgs, spējīgs; iestādes vai amatpersonas pilnvaru apjoms) paturēja Ordenis. Atšķirībā no arhibīskapijas lēņu sistēmas Ordeņa valstī pastāvējusi arī tradīcija, ka vasalim, kā rāda daži 15. gadsimta dokumenti, ne vienmēr bijis jādod uzticības zvērests savam senjoram⁴. Tāpat kā bīskapijās, arī Ordeņa valstī lēņi tika piešķirti ne tikai vāciem, bet arī **iezemiešiem**, pie tam daudzi iezemiešu vasaļi saglabāja savas privilēģijas ilgāk, nekā bīskapijās. Attiecībā uz lēņa mantošanas tiesībām jāatzīmē, ka tagadējā Igaunijas teritorijā vasaļu meitām tās tika dotas saskaņā ar iepriekš minēto “Silvestra žēlastību”, pamatojot šādu kārtību ar Igaunijas bīskapiju un ordeņa vasaļu tuvu savstarpējo asinsradniecību, k00as prasījusi vienādas tiesības visiem vienas dzimtas piederīgajiem, savukārt tagadējās Latvijas teritorijā Ordeņa valsts vasaļu meitas mantošanas tiesības ieguva tikai 1570. gadā⁵. Vēl jāpiemin, ka Ordeņa valstī piešķirtie lēņi vairumā gadījumu bija daudz mazāki nekā bīskapijās, jo, kā jau zināms, Ordeņa rīcībā bija pietiekami militārie spēki, tādēļ ne vienmēr bija nepieciešamība nodrošināt vasali ar tādiem ienākumiem, kas segtu tā izdevumus kara gaitām. Varētu teikt, ka Ordenis pat izvairījās no lielu lēņu piešķiršanas, īpaši vāciem, lai vasalis nekļūtu pārāk spēcīgs un, kā šķiet, šī iemesla dēļ nereti vienam vasalim tika izlēnotas

---

4 Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. 452. lpp.

5 Šaterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. 451. lpp.

atsevišķas nelielas zemes parces dažādos valsts novados. Lielākā daļa Ordeņa lēņu bija pieskaitāmi gaitas lēņiem un dažos gadījumos ienākumi no tiem bijuši tik mazi, ka nav nodrošinājuši atsevišķiem vasaļiem nepieciešamo iztikas minimumu (daudziem Ordeņa vasaļiem lēņi tika piešķirti tikai ar nedaudzām, vai pavisam bez iezemiešu zemnieku saimniecībām), un Ordeņa vadībai vajadzēja kā īpašu žēlastību piešķirt šiem cilvēkiem tiesības saņemt no valsts “mūža maizi” un pat apģērbu⁶. Varētu teikt, ka pat vislielākie Ordeņa valsts lēņi platības un, līdz ar to, arī ienākumu ziņā, bijuši mazāki par bīskapiju vasaļu valdījumiem, bet tādejādi Livonijas ordenis, paturēdams tiešajā valdījumā lielāko daļu valsts teritorijas, varēja nodrošināt savām vajadzībām pastāvīgus ienākumus, ko deva iezemiešu nodevas un citi ieņēmumi no saimnieciskajām un administratīvajām darbībām.

Iezemiešu vasaļi, brīvzemnieki un brīvnieki

Kā jau zināms, tagadējās Latvijas un Igaunijas zemju iekarošanai vācu bīskapiem un militārajiem ordeņiem, neraugoties uz samērā lielo ikgadējo vācu krustakarotāju pieplūdumu, nekādā gadījumā nebūtu pieticis spēku pakļaut savai virskundzībai latviešu, līvu un igauņu sentēvus - to varēja paveikt, vienīgi piesaistot iezemiešu militārās formācijas, kas tad arī veidoja galveno karotāju pamatmasu. Sākotnēji daži iezemiešu valdnieki, piemēram – Turaidas Kaupo, Tērvetes Viestarts, Sateklas Rūsiņš un Tālavas Tālivalža dēli – sadarbojās ar vāciem labprātīgi, neprasot īpašu atlīdzību, tomēr šāda sadarbība nespēja nodrošināt pastāvīgu iezemiešu spēku iesaistīšanos militārajās operācijās – kā zināms, Kaupo rīcībā vispār nebija karavīru, savukārt Viestarts palīdzēja vāciem tikai tik ilgi, kamēr netika skartas viņa paša intereses. Vēl jāņem vērā, ka minēto valdnieku palīdzība vāciem bija pietiekama tikai samērā īsu brīdi, Latvijas un Igaunijas iekarošanas pirmajā posmā. Tādēļ, lai nodrošinātu pastāvīgu iezemiešu karavīru iekļaušanu vācu militārajos spēkos, topošie zemes kungi – bīskapi un

---

⁶ Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. 455. lpp.

mestri – jau ar pirmajiem iekarošanas gadiem sāka pakļautajās teritorijās piešķirt lēņus vietējiem valdniekiem, pilskungiem un citiem ietekmīgākajiem labiešiem. 13. gadsimta pirmajos gados šis process nereti norisēja vardarbīgi, kā, piemēram, gadījumā ar Jersikas valdnieku **Visvaldi**, kurš 1209. gadā bija spiests vispirms atdot bīskapam Albertam savu valsti, pēc tam daļu no tās saņemot atpakaļ valdījumā kā lēni, tādejādi kļūstot par Alberta vasali. Reizēm vietējie valdnieki, piemēram Kokneses **Vetseke**, nemaz negaidīja vācu iebrukumu savā zemē, bet jau 1207. gadā atdeva to bīskapam labprātīgi, paturot savā pārziņā kā lēņa valdījumu (kā zināms, Vetseke gan jau pēc gada lauza šīs attiecības). Šajā laikā pakļautās teritorijas iezemiešu labiešiem sāka izlēņot arī Zobenbrāļu ordenis – ap 1207. – 1209. gadu mestrs Venno piešķīris koprokas lēņa valdījumu Idavas (castrum Ydoven; tagadējās Mālpils apkaimē) pilskungam **Maneģintam** un viņa brāļiem⁷, iespējams, viņa paša līdz tam valdīto novadu. Lēņu piešķiršana iezemiešiem bīskapijās norisējusi vismaz līdz 15. gadsimtam, bet Ordeņa valstī turpinājusies vēl 15. un 16. gadsimtā.

Vairums iezemiešiem piešķirto lēņu bijuši pilntiesīgi bruņinieku lēņi - tas nozīmē, ka to valdītāji baudījuši visas vai gandrīz visas tās pašas privilēģijas (iezemiešiem visbiežāk lēņus piešķīra **bez** zemniekiem) un viņiem bija tādi paši pienākumi, kā vācu tautības vasaljiem, pie tam daudzas labiešu dzimtas saglabājušas vasalību vairākās paaudzēs. Tā, piemēram, Maneģinta pēcteči kā lēņa vīri minēti vēl 1582. gadā sastādītajā dokumentā⁸; vairākus gadsimtus lēņu grāmatas atjaunotas vai papildinātas arī daudzām citām dzimtām, no kurām dažas, tā dēvētie “**kuršu ķoniņi**” (Cursken konyngn) - **Tontegodes** (Tautegode – Tautgodis ?), **Peniķi**, **Sirkanti**, **Dragūni**, **Kalēji** un **Bertoldi** atsevišķas privilēģijas, kas tos pēc viņu saimnieciskā un tiesiskā stāvokļa atšķīra no citiem latviešu zemniekiem, saglabāja pat līdz 19. gadsimtam. Vairāki vēsturnieki uzskata, ka kuršu ķoniņi, vismaz divas to dzimtas – Peniķi un Tontegodes, varētu būt bijuši seno kuršu valdnieku pēcteči, no kā arī cēlies apzīmējums “ķoniņi”

7 Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. 462. lpp.

8 Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. 462. lpp.

(ķēniņi). Jāpiebilst, ka Peniķu dzimta devusi vairākus ievērojamus militāros darbiniekus gan 15. – 16. gadsimtā, gan jaunākajos laikos: 20. gadsimta 20. – 30. gados Latvijas Republikas armijas komandieris kādu laiku bija **ģenerālis Mārtiņš Peniķis**. Kuršu ķoniņu lēņi pārsvarā atradās Kuldīgas komturejā, Vilgales ezera apkaimē, un vēl mūsdienās Turlavas pagastā saglabājusies apdzīvota vieta – **Ķoniņciems**. Par ķoniņiem tika dēvētas arī dažas iezemiešu vasaļu un brīvzemnieku dzimtas Tukuma novadā - **Kentebutes, Stegebutes, Būguļi, Anguti, Kurši** un **Gaiļi**, kā arī Salaspils **Pitkejāņi** (vēlāk Vedmeri) un **Ķēniņi**.

Bez bruņinieku lēņiem Livonijā plaši bija izplatīta **gaitas lēņu** piešķiršana iezemiešiem, pārsvarā karavīriem, nevis ar mestra vai bīskapa izsniegtu “lēņa grāmatu”, bet tā sauktajām “**brīvības grāmatām**” vai cita veida tiesiskiem aktiem, kas balstījās ne tikai uz vācu, bet arī uz daļēji pārstrādātām un kodificētām senajām iezemiešu zemes valdījuma tiesībām (**līvu un kuršu tiesības**) un tās varēja izsniegt arī zemākas amatpersonas, piemēram komturi, fogti, lielākie vasaļi un tamlīdzīgi. Šo lēņu saņēmējus dēvē par **brīvzemniekiem** jeb **leimaņiem** (no vācu valodas Lehnsmann – lēņa vīrs) un, tāpat kā vasaļi, viņi bija atbrīvoti no darba klaušām un nodevām, to vietā kara laikā pildot militāro dienestu vieglajā kavalērijā, bet miera laikā veicot ziņnešu, lauksargu un tamlīdzīgus pienākumus. Zemākā pakāpē atradās **brīvnieki**, kuriem militārais dienests nebija jāpilda, tomēr nebija jāveic arī klaušu darbi un jādod naturālās nodevas, bet to vietā bija jāveic senjora labā kāds noteikts darbs vai jāmaksā zināma naudas summa – tā sauktā **leida**, tādēļ tos dēvē arī par **leidiniekiem**. Pie leidiniekiem varētu pieskaitīt arī zemkopjus, kas ar naudu atpirkās no klaušām un nodevām, tādējādi gūstot nosacīti augstāku sabiedrisko stāvokli. Jāpiebilst, ka vēstures literatūrā dažkārt brīvzemnieki un brīvnieki tiek iedalīti vienā kategorijā, jo ar 16. gadsimtu daudzi leimaņi atpirkās no karaklausības pienākumiem ar naudu, tāpat arī daži autori ieskaita augstākā kārtā brīvniekus⁹, savukārt citi

⁹ Dunsdorfs E., Spekke A. Latvijas vēsture 1500 – 1600. Stokholma, 1964. 233. lpp.

nostāda brīvniekus zemākā kārtā¹⁰. No tā var secināt, ka atšķirības starp iezemiešu brīvzemniekiem un brīvniekiem bieži vien bijušas maznozīmīgas, bet tajā pašā laikā pareizāk tomēr būtu par brīvzemniekiem dēvēt leimaņus, jo tiem pārsvarā valdījumā bija piešķirta zeme, kamēr leidinieki, kas savā vairumā bija ne vien zemnieki, bet arī krodzinieki, dzirnavnieki, pārcēlāji, aldari, amatnieki un tamlīdzīgi, būtu saucami par brīvniekiem. Jāpiebilst, ka tautā brīvzemniekus – leimaņus dēvēja arī par **novadniekiem** vai **bajāriem**, un šie apzīmējumi vēl mūsdienās saglabājušies daudzos mājvārdos visā Latvijas teritorijā, pie tam leimaņu nosaukums izplatīts galvenokārt Vidzemē un Latgalē, novadnieku – Kurzemē un, mazākā mērā, Zemgalē, savukārt mājvārds “Bajāri” satopams visos novados¹¹.

Laika gaitā gandrīz visi iezemiešu vasaļi un leimaņi, ar nelieliem izņēmumiem (kuršu ķoniņi), pakāpeniski zaudēja savas privilēģijas un tika pielīdzināti parastajiem zemniekiem. Šādam procesam bija vairāki cēloņi, no kuriem būtiskākais – vācu tautības vasaļu, vēlāko muižnieku, nevēlēšanās redzēt iezemiešus sev blakus kā līdzvērtīgus saimnieciskos un politiskos partnerus. Varētu teikt, ka šī iemesla dēļ gandrīz neviens iezemietis, lai cik sena būtu viņa dzimta, netika ieskaitīts dižciltīgo kārtā, kamēr vācu tautības vasaļus, kas, kā jau minēts, nāca no zemāko slāņu kalpotājiem, nereti pieskaitīja dižciltīgajiem, jau saņemot lēņa valdījumu. Protams, bija arī nelieli izņēmumi. Tā, piemēram, Gulbenes novada brīvzemnieku **Pēteri Elsti** Polijas karalis Sigismunds III kādā 1592. gada dokumentā nodēvējis par dižciltīgo, pielīdzinot viņu poļu muižniekiem – šļahtičiem (Nobilis Petri Helst Leiman)¹², tomēr 19. gadsimtā šī dzimta vairs nespēja saglabāt pat leidinieka statusu. Lielāki panākumi bija Tukuma novada ķoniņu **Gaiļu** dzimtai – viens no tās atzariem bija izceļojis uz Vāciju, ieguvis dižciltību un, protams, laika gaitā pārvācojies, bet saglabājis savu uzvārdu – **fon Gayl** (daži šīs dzimtas pārstāvji saukušies arī de Gayle), un kādam

10 Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. 471. lpp.

11 Dunsdorfs E., Spekke A. Latvijas vēsture 1500 – 1600. Stokholma, 1964. 234. lpp.

12 Dunsdorfs E., Spekke A. Latvijas vēsture 1500 – 1600. - Stokholma, 1964. 231. lpp.

šo seno Tukuma labiešu pēctecim esot bijusi samērā liela loma Vācijas politiskajā dzīvē Otrā pasaules kara laikā, savukārt Livonijā palikušie Gaiļu dzimtas pārstāvji ne tikai pārņēma vācu valodu un dzīvesveidu, bet vāciskoja arī savu uzvārdu, kļūstot par **fon Hāniem**¹³ (vācu valodā der Hahn – gailis), vienu no ietekmīgākajām un bagātākajām dižciltīgo vācu muižnieku dzimtām. Pēc pārvācošanās dižciltību ieguva, kaut gan tikai 19. gadsimta beigās, arī Tukuma ķoniņa **Dumpjāta** (Dumpiat) dzimta¹⁴. Iezemiešu vasaļa **Lībja** (Liven) pēcteči **Līveni** pārvācojoties kļuva ne tikai par vienkāršiem dižciltīgiem muižniekiem - baroniem, bet pat par firstiem (krievu kņaziem)¹⁵, kam bija liela ietekme 19. gadsimta cariskā Krievijas valsts pārvaldes aparātā (cara padomnieks, kņazs Vilhelms Līvens 1861. – 1864. gadā bija Baltijas ģenerālgubernators¹⁶). Bez šiem, spilgtākajiem piemēriem, varētu atrast vēl daudzus citus gadījumus, kad zem šķietami vāciskiem uzvārdiem slēpušies nevāci (piemēram vasaļa **Hinces** dzimta Siguldas apkaimē, no kā cēlies vietvārds Inčukalns), tādēļ var pieņemt, ka starp vēlākajām vācu muižnieku dzimtām samērā daudzas bijušas tādas, kas cēlušās no iezemiešu labiešiem. Pārvācošanās process pārsvarā norisēja, pateicoties **jauktajām laulībām** – iezemiešu vasaļu un brīvzemnieku dēli, lai saglabātu savu sabiedrisko un ekonomisko stāvokli, precējās ar vācu cilmes sievietēm, tāpat arī meitas tika izprecinātas vāciem. Šajā sakarībā jāpiezīmē, ka jau ar pirmajiem vācu virskundzības gadiem daudzi vācu vasaļi, kā arī citu sabiedrisko slāņu pārstāvji, izraudzījās sev sievas no labiešu jaunavām, kā arī apprecēja iezemiešu vasaļu atraitnes – to varētu izskaidrot tādejādi, ka, pirmkārt, vācu sievietes Livonijā tās pirmajos veidošanās un pastāvēšanas gadsimtos pastāvīgo militāro konfliktu, kā arī tālā jūras ceļa grūtību dēļ, bija retums, bet otrkārt – iekarotājiem bija izdevīgi saradoties ar iezemiešu ietekmīgākajiem slāņiem politisku apsvērumu dēļ, jo tas viņiem sniedza zināmu drošības garantiju saskarsmē ar

---

13 Ģērmanis U. Zināšanai. – Stokholma, 1986. 13. lpp.

14 Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. 473. lpp.

15 Ģērmanis U. Zināšanai. – Stokholma, 1986. 13. lpp.

16 Švābe A. Latvijas vēsture 1800 – 1914. – Upsala, 1962. 275. lpp.

vietējiem iedzīvotājiem, bez tam, īpaši 13. gadsimtā, vīram bija tiesības pārņemt valdījumā jaunavas pūra daļu vai atraitnes mantojumu no iepriekšējā laulātā, kā arī viņas pašas koprokas lēņa daļu (ja tāda bija piešķirta), tādējādi dodot iespēju nedziļciltīgajiem (arī nemantīgajiem) vāciem pacelties augstākā sabiedriskajā pakāpē¹⁷. Ņemot vērā iepriekš minēto, var uzskatīt, ka galvenokārt tieši šo jaukto laulību rezultātā gadsimtu gaitā izveidojās īpatnēja **baltvācu** (daži autori tos dēvē par **vācbaltiem**) etniskā grupa, kuras piederīgie gan uzskatīja sevi par īstiem vāciešiem, tomēr ģenētiski tie bija tuvāki baltiem un Baltijas somiem, un arī viņu mentalitāte lielākā vai mazākā mērā atšķīrās no Vācijas pamatiedzīvotāju mentalitātes.

Samērā būtiski iemesli iezemiešu lēņu valdījumu izzušanai atsevišķos gadījumos bija vīriešu kārtas mantinieku, kas nestu tālāk dzimtas vārdu, trūkums, kā arī vasaļu nāve kaujas laukos. Tāpat jāpiemin arī pastāvīgie dažāda rakstura strīdi, galvenokārt saistībā ar robežām, starp vācu un iezemiešu vasaļiem, kuru rezultātā visbiežāk virsroku guva vāci, kā arī zemes kungu nevēlēšanās veicināt savu vasaļu spēku pieaugumu. Šo iemeslu dēļ iezemieši nereti bija pat spiesti pamest savus lēņa valdījumus, kā, piemēram, notika 14. gadsimta sākumā, kad no Aiviekstes novada uz Lietuvu emigrēja 40 Rīgas arhibīskapijas vasaļu dzimtas, kas bija gan arhibīskapam, gan Ordenim lūgušas uzcelt nocietinātu pili savu lēņu aizsardzībai, bet saņēmušas atteikumu¹⁸, jo, pēc zemes kungu domām, šāda pils būtu veicinājusi iezemiešu vasaļu patstāvības tieksmi, līdz ar to – nepakļāvību vācu varai.

Vasaļu iesaistīšanās Livonijas pārvaldē

Neraugoties uz to, ka Livonijas zemes kungi savās teritorijās vismaz nomināli varēja īstenot patstāvīgu iekšējo un daļēji arī ārējo politiku, tomēr bija izveidojusies īpatnēja situācija: katra atsevišķā valdnieka pakļautība pāvestam kā

17 Stikāne V. Lēņu mantošanas tiesības Livonijā 13. – 15. gs. // Latvijas vēsture Nr 3 (27) -R., 1997. 20. lpp.

18 Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. 461. lpp.

virskungam, Ordeņa kā vasaļa attiecības pret savu senjoru arhibīskapu, bīskapu un Ordeņa pakļautība garīgajā dzīvē arhibīskapam, visbeidzot Rīgas neatkarības centieni – tas viss kopā nebūt nesekmēja Livonijas konfederācijas vienotību un spēku. Politiskais juceklis vēl vairāk palielinājās, kad atsevišķas arhibīskapijas vasaļu dzimtas bija kļuvušas tik varenas, ka, balstoties uz savu militāro spēku, varēja aktīvi iejaukties politiskajā dzīvē, pieslienoties vai nu vienai, vai otrai strīdīgajai pusei un tādejādi gūt sev labvēlīgus nosacījumus. Tajā pašā laikā zemes kungi ļoti labi saprata, ka viņus vieno arī **kopīgas intereses**, it īpaši jautājumos par vācu varas nostiprināšanu pakļautajās teritorijās un Livonijas aizsardzību no ārējiem ienaidniekiem. Tādēļ jau 13. gadsimtā bīskapi kopā ar Ordeņa pavēlniekiem vairākkārt rīkoja kopējas apspriedes, kurās reizēm piedalījās arī arhibīskapa domkapitula un Rīgas rātes pārstāvji. Šajās apspriedēs, atzīstot sevi par “vienotiem kopīgai lietai un mērķiem un pakļautiem vienai galvai – pāvestam” to dalībnieki solījās “visās lietās uzticīgi sadarboties un dzīvot saskaņā un saticībā”¹⁹. Kā jau zināms, vairumā gadījumu šādi solījumi tā arī palika tikai “uz papīra”, bet atsevišķos gadījumos zemes kungiem reizēm tomēr izdevās visiem kopīgi vienoties, īpaši jautājumos par attieksmi pret iezemiešiem, piemēram 1272. gadā nosakot nodevu apjomu pakļautajiem zemgaļiem²⁰, vai arī attiecībā uz Livonijas, īpaši Rīgas, tirgotāju privilēģiju palielināšanu.

14. gadsimta pirmajā pusē savu kopējo interešu aizstāvēšanai sāka organizēties Livonijas pilsētas, galvenokārt Hanzas savienības locekles – Rīga, Tērbata, Rēvele, Cēsis, Koknese, Pērnavā, Limbaži, Valmiera, un Vīlande, kuru pārstāvji pulcējās uz kopējām sanāksmēm tirdzniecisko jautājumu apspriešanai un savu privilēģiju aizstāvēšanai pret Ordeņa centieniem iesaistīties tirdznieciskajos darījumos (par to, vai šajās sanāksmēs piedalījušas arī Kursas pilsētas, nav zināms). Savu spēku un iespējas ietekmēt politiskās un ekonomiskās norises Livonijā sāka apjaust arī vasaļi. Jau sākot vismaz ar 1306. gadu, bet varbūt vēl agrāk, uz sanāksmēm pulcējās dāņiem piederošās Ziemeļigaunijas vasaļi, bet par

19 Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. 334. lpp.

20 Turpat.

arhibīskapijas vasaļu kopējām apspriedēm dokumentālas ziņas ir tikai par 14. gadsimta otro pusi, lai gan šajos dokumentos ir norādes uz senākām šādām sanāksmēm. Vasaļu sanāksmes jeb **mantāgi** (no vācu valodas der Mann – vīrs, vasalis, un der Tag – diena, tātad “vīru diena” – diena, kad vīriem bija jāsanāk uz apspriedi)) tika sasauktas, lai izšķirtu savstarpējos strīdus par lēņu robežjautājumiem, kā arī lemtu par attieksmi pret lēņa kungu. Laika gaitā mantāgi kļuva par ietekmīgu politisko spēku, savā ziņā pildot pat likumdevēja funkcijas. Ņemot vērā pilsētu un vasaļu ietekmes pieaugumu, zemes kungi aizvien plašāk sāka šo kategoriju pārstāvjus pieaicināt kopējās sēdēs un rēķināties ar viņu viedokļiem. Tādejādi Livonijā, līdzīgi kā citās Eiropas valstīs, iedibinājās **kārtu pārstāvniecība** – institūcija ar likumdevēja un pārraudzības tiesībām, kurā ņēma līdzdalību visas trīs viduslaiku ļaužu kārtas, kurām bija **politiskās tiesības: garīdzniecība, bruņniecība un pilsoņi** (ceturtajai kārtai – **zemniekiem** – tajā laikmetā nekur Eiropā, izņemot dažas valstis Pireneju pussalā un Skandināvijā, politisko tiesību nebija) un to var uzskatīt par mūsdienu parlamentu priekšteci. Kārtu pārstāvniecības sanāksme tika dēvēta par **landtāgu** (vācu valodā **das Land** – zeme, valsts), un pirmais zināmais landtāgs noticis Valkā 1419. gadā, tomēr oficiālajos dokumentos šis termins pirmo reizi minēts 1438. gadā, līdz tam vēl lietots apzīmējums “kopīgā sanāksme”²¹. 15. gadsimta otrajā pusē landtāgs jau bija kļuvis par svarīgāko, visu Livoniju aptverošu tiesisku institūciju, kura lēmumi bija **saistoši visiem konfederācijas subjektiem** (subjekts – šajā gadījumā tiesisko attiecību dalībnieks), bet tajā pašā laikā tie sanāca kopā samērā reti un neregulāri zemes kungu savstarpējo konfliktu dēļ. Sākot ar 1421. gadu landtāgos tika deleģēti arī vasaļi, kas nepiederēja bruņinieku kārtai, pie tam to pārstāvju skaits nereti bija pat lielāks kā bruņiniekiem, tādejādi var secināt, ka landtāgos varējuši piedalīties arī **iezemieši**. 15. gadsimta beigās - 1498. gada landtāgā, kas norisēja Valkā, pieņēma lēmumu, ka turpmāk vispirms uz atsevišķām sanāksmēm sapulcēsies atsevišķo kārtu pārstāvji, kas sīkāk iztirzās izlemjamos jautājumus, lai tos, rūpīgāk sagatavotus, iesniegtu landtāgam lēmuma

---

21 Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. 337. lpp.

pieņemšanai. Šādas atsevišķas kārtu pārstāvju sanāksmes dēvēja par **kūrijām** jeb **frakcijām**, pie tam Ordeņa pavēlnieki, kaut arī piederēja bruņinieku (vasaļu) kārtai, landtāgā veidoja **ceturto** frakciju. Landtāgi parasti tika sasaukti **Valkā** vai **Valmierā**, atsevišķos gadījumos arī Cēsīs vai Pērnavā, tas ir – vietās, kas atradās Livonijas vidusdaļā, daudz maz vienādā attālumā no teritorijas tālākajiem novadiem.

Zemnieku tiesiskais un saimnieciskais stāvoklis

Pēc Latvijas un Igaunijas teritorijas un iedzīvotāju pakļaušanas vācu virskundzībai iezemieši vēl ilgi saglabāja **personisko brīvību, īpašuma tiesības uz zemi un tiesības nēsāt ieročus**, kā arī mazāko administratīvi teritoriālo vienību – ciemu un ciema novada **pārvaldes tiesības** un, pamatojoties uz tā laika jurisdikcijas nosacījumiem, ka likumpārkāpēju var tiesāt tikai viņa kārtas ļaudis, daļēji arī vietēja rakstura **tiesas varu** (vācu varai gan piederēja **augstākā** tiesas vara, un tās pārstāvji vadīja procesu, bet tiesas izmeklēšana un soda noteikšana bija zemnieku tiesnešu kompetencē). Ņemot vērā apstākli, ka jebkurā tiesas procesā kā kriminālajās, tā civillietās, kā arī jebkuru citu juridisku jautājumu risināšanā, bija jāvadās pēc vietējām jeb “**zemes tiesībām**”, vācu administrācija 13. gadsimta gaitā **kodificēja** (sistematizēja, apvienoja un uzrakstīja) senās iezemiešu paražu tiesības, tās papildinot ar atsevišķām, jaunajam politiskajam stāvoklim atbilstošām normām. Līdz ar to viduslaiku Livonijā bija spēkā vairāki tiesību kodeksi: **Igaunu tiesības, Līvu tiesības, Latgaļu tiesības un Zemgaļu tiesības** (tajās tika iekļautas arī senās **Kuršu tiesības**), savukārt uz vāciem bija attiecināmas pārstrādātas Vācijā pastāvošās **bruņinieku jeb lēņu** tiesības.

13. gadsimtā, kamēr vēl visa Latvijas un Igaunijas teritorija nebija pilnīgi pakļauta vācu virskundzībai, iekaroto novadu iezemieši vēl saglabāja arī dažas **politiskās tiesības** – atsevišķos gadījumos vietējie pilskungi un vecākie paši lēma par piedalīšanos vai nepiedalīšanos vācu militārajos pasākumos, reizēm patstāvīgi veica karagājienus, slēdza ar bīskapu vai Ordeni teritoriāla un saimnieciska

rakstura līgumus, kā arī, atsevišķos gadījumos, piedalījās starptautisku politisko jautājumu risināšanā²² (piemēram 1212. gadā vairāki līvu un latgaļu vecākie piedalījās bīskapa Alberta un Polockas kņaza miera līguma slēgšanas procesā²³). Tādejādi var uzskatīt par nepamatotiem 20. gadsimta padomju vēsturnieku darbos paustos uzskatus, ka Livonijas iezemiešu pamatmasa – zemnieki - jau gandrīz vienlaikus ar vācu iekarojumiem būtu zaudējuši savu zemi un brīvību, apspiesti ar pārmērīgām darba klaušām un nodevām, kļuvuši par beztiesīgiem vergiem; tas viss tiešām notika, tikai pakāpeniski, vairāku gadsimtu gaitā. Tajā pašā laikā jāatzīst, ka nereti tomēr bija gadījumi, kad ordeņbrāļi vai vasaļi, izmantojot savu privilēģētāko stāvokli, pielietoja arī vardarbību attieksmē pret zemniekiem, īpaši nodevu piedziņā, tādēļ bīskapiem un pat pāvestam ik pa laikam vajadzēja vāciem aizrādīt, lai tie “neuzliekot jaunkristīto pleciem nepanesamu smagas nastas jūgu²⁴”, tomēr jāatzīmē, ka varmācīga izturēšanās pret zemniekiem šajā laikmetā bija plaši izplatīta parādība gandrīz visās Eiropas zemēs, tādēļ Livonijas vācu kungi nevarēja būt nekāds izņēmums.

Vācu izveidotās administratīvās vienības – komturejas, fogtejas, draudžu un pilsnovadi – būtiski neietekmēja Livonijas zemnieku dzīves veidu. Tāpat kā senāk, **zemnieka sēta** palika galvenā **saimnieciskā**, bet **ciems**, pareizāk – **ciema novads** - **sabiedriski teritoriālā** pamatvienība, no kura kopējās **aramzemes** platības aprēķināja nodevas, kā arī noteica vasalim piešķiramā lēņa lielumu . Kā zināms, ciema novada teritorijā ietilpa vairāku atsevišķo zemnieku sētu apbūves kompleksi, apstrādātās un neapstrādātās aramzemes platības, ganības, pļavas, meži un ūdeņi. Par zemes pamatmērvienību bija pieņemts “**arkls**” - platība, ko varēja apstrādāt ar diviem zirgiem, vienu arklu un ecēsām. Šādā platībā varēja vidēji izsēt ap 30 **pūru** rudzu (vienā pūrā rēķināja apmēram 50 kilogramus graudu), tādēļ ar 15. gadsimtu dokumentos parādās arī mazāka zemes mērvienība – **pūrvieta**, ko zemkopji lietoja vēl 20. gadsimta sākumā, un tā bija atbilstoša

---

22 Zālītis F. Latvijas vēsture vidusskolām. – R., 1996. 79. lpp.

23 Indriķa hronika. – R., 1993. 169. – 171. lpp.

24 Turpat, 313. lpp.

aptuveni 0,33 hektāriem, tādejādi var secināt, ka vidējais arkla lielums bijis apmēram vienāds ar 30 pūrvietām jeb 10 mūsdienu hektāriem. Pieņemot, ka apstrādātā zeme aizņēma apmēram $\frac{1}{3}$ no **zemnieka sētas kopplatības**, tad var rēķināt, ka viena arkla lieluma saimniecībai mūsdienu mērvienībās bijusi apmēram 30 hektāru kopplatība, tomēr vēl jāņem vērā, ka **ciema novadā** ietilpa ne tikai atsevišķām sētām piederošo zemju kopums, bet arī plašas koplietošanā esošas platības, ieskaitot mežus un ūdeņus, kas bija piesaistītas aramzemei, tādēļ, attiecībā uz šo teritoriālo vienību, var pieņemt tādu vidējo arkla lielumu, kas atbilstu pat 100 hektāru lielai platībai. Ciema novada kopējo platību arklos parasti novērtēja tikai aptuveni, apjājot visu teritoriju un nosakot apstrādāto un neapstrādāto lauku lielumu pēc acumēra. Šajā sakarībā jāatzīmē, ka karadarbības, epidēmiju un tamlīdzīgu faktoru ietekmē aramzemes platības varēja ievērojami samazināties, līdz ar to samazinājās arī ciema novada arklu skaits, vai arī otrādi: iekopjot jaunus tīrumus, arklu skaits palielinājās, bet kopējā teritorija nemainījās – uz to norāda izlēņošanas aktos minēta norāde, ka vasaļiem tiek piešķirti ciemi “ar koptiem un nekoptiem laukiem, mežiem, krūmājiem, kalniem, ielejām, ezeriem, purviem, upēm un iztekošiem ūdeņiem²⁵” to **senajās robežās** (protams, šī formula varēja būt izteikta dažādi, bet būtību tas nemaina).

Ar 14. gadsimtu Livonijā sāk parādīties jauns administratīvi teritoriālās vienības apzīmējums – **pagasts**, kurā bija iekļauti vairāki ciemi ar savām teritorijām, kā arī atsevišķas savrupas zemnieku sētas vai sētu grupas, tā dēvētie **ciemati**, bet tajā pašā laikā, līdztekus pagastiem, kā patstāvīgas vienības turpināja pastāvēt arī ciema novadi. Dažkārt vēsturnieku darbos sastopams uzskats, ka jēdziens “**pagasts**” it kā ieviesies no krievu valodas **погостъ**, ko senkrievi, savukārt varētu būt aizguvuši no ģermāņu vārda *gast* ar nozīmi “viesis” (krievu valodā *гость*)²⁶. Senajā Krievzemē šo vārdu, iespējams, lietoja, lai apzīmētu valdnieka tiesības amata ceļojuma laikā pieprasīt no padotajiem dienas uzturu –

25

Liepiņa Dz. Par ciema novadu Vidzemē.// Arheoloģija un etnogrāfija. XII. – R., 1978. 142. lpp.

26 Konstantīns Karulis. Latviešu etimoloģijas vārdnīca. II. R.,- 1992. 8. lpp.

mielastu sev un pavadoņiem, vēlāk par pagastu saukts nodoklis, kas ievākts no katra ciema, pēc tam jau tas nozīmējis īpašās dienas, kad nodoklis maksājams, bet visbeidzot – zināmu administratīvi teritoriālu iedalījumu nodokļa lieluma aprēķināšanai un ievākšanai. Tomēr jāuzsver, ka jēdziens “pagasts” Latvijas vēstures rakstiskajos avotos parādās tikai 13. gadsimta beigās (senākais zināmais dokuments datēts ar 1295. gadu)²⁷, kad Latvijas teritorija jau atradās svešzemnieku – vācu iekarotāju varā, un maz ticams, ka vāci būtu lietojuši no krievu valodas pārņemtu tiesisko terminu, bet, ja arī šis jēdziens būtu bijis pazīstams Latvijas teritorijas iedzīvotājiem jau pirms vācu ienākšanas, tad nav izskaidrojams, kādēļ tas neparādās 12. – 13. gadsimta dokumentos un hronikās. Ticamāk, ka “pagasta” jēdzienu ieviesuši vācu administrācijas darbinieki, atvasinot to no latīņu valodas vārda **pagus**, kas latviski nozīmē “ciems”, ”lauku novads”, tātad – sākotnēji ciema novads, vēlāk - ciemu novadu kopums; ar šādu nozīmi vārds pagus sastopams vairākos viduslaiku Eiropas zemju dokumentos²⁸. Tādejādi var uzskatīt, ka Latvijas teritorijā senvēstures posmā – līdz 13. gadsimtam – pagasts kā administratīvi teritoriāla vienība nav pastāvējis, bet gan ieviesies daudz vēlāk. Šajā vārdā sāka dēvēt ne tikai noteiktu teritoriju, bet arī no tiedzīvotājiem ievācamās nodevas – uz to norāda frāzes “ievākt pagastu”, “turēt pagastu”, ”rudens vai ziemas pagasts” un tamlīdzīgas, kas sastopamas kā vēstures, tā folkloras un citos materiālos²⁹. Jāatzīmē, ka vienlaikus ar pagastu, kā adekvāts jēdziens radās arī **vaka**, somugru valodas vārds (vakka – kaste, pūrs kā labības mērs³⁰), un to lietoja Livonijas igauņu daļā un vietām arī atsevišķos līvu novados. Varētu uzskatīt, ka pagastos jeb vakās apvienoja sīkākus vai ekonomiski vājākus ciema novadus, savukārt lielākie, spēcīgākie ciemi saglabāja patstāvību; nereti sastopami gadījumi ka viena un tā pati teritorija dažos

---

27 Indriķis Šterns. Latvijas vēsture – 1290-1500. R., - 1997. 520. lpp.

28

Turpat, 522. lpp.

29 Latviešu literārās valodas vārdnīca. 6 l. – R., 1986. 137. lpp.

30 Karulis K. Latviešu etimoloģijas vārdnīca, II. – R., 1992. 473. lpp.

dokumentos dēvēta par pagastu, dažos – par ciemu³¹. Ar 15. gadsimta otro pusi jēdziens “ciema novads” dažādu ekonomisku apsvērumu dēļ pakāpeniski sāka izzust, dodot vietu pagasta novadam, tomēr tas bija ilgstošs process, un dažviet ciema novadi sastopami pat vēl 17. gadsimtā³².

Runājot par atsevišķām zemnieku sētām, no dažiem 15. gadsimta dokumentiem redzams, ka daļa saimniecību, galvenokārt to, kuras apsaimniekoja saimnieks kopā ar saviem bērniem un to ģimenēm, caurmērā bijušas, tāpat kā pirmsvācu laikā, divzirgu saimniecības, tātad **vienu arklu** lielas, bet ģimenēm daloties, to lielums samazinājies pat līdz $\frac{1}{8}$ arkla³³, tas būtu apmēram 1,25 hektāri aramzemes. Samērā bieži pēc ģimenes galvas nāves viņa mantinieki, pēc mantojumā atstātās zemes sadalīšanas, palika dzīvot tajā pašā sētā (ciematā), tikai valdīja katrs savu saimniecību; šādos gadījumos tiek runāts par **pušelnieku** saimniecībām. Politiskās un administratīvas varas maiņa sākotnēji zemnieku dzīvi būtiski neietekmēja – ar nelielām izmaiņām, ko noteica laikmeta ekonomiskās prasības, saglabājās tā pati zemkopības un lopkopības sistēma, kas bija izveidojusies jau senlaikos, tāpat saglabājās arī materiālā kultūra un paražas, pastāvēja tādi paši lauku iedzīvotāju sociālie slāņi, vienīgi **nodevas** un **darba kļaušas**, ko senāk zemnieki deva saviem pilskungiem, tagad bija jādod jaunajiem zemes kungiem un tiem viņu vasaļiem, kuriem lēnis tika piešķirts “ar zemi un ļaudīm, ar kļaušām, desmito un kunga tiesu³⁴”.

13. gadsimta sākumā Livonijā pirmais nodevu veids bija Baznīcas noteiktā “**desmitā tiesa**”, tas ir – desmitā daļa no visas lauksaimnieciskajā ražošanā iegūtās produkcijas, pie tam labības nodevu aprēķināja pēc zemes platības, un tās lielums bijis vidēji viens **birkavs** jeb 150 – 160 kilogrami no arkla³⁵. Jaunkristītie iezemieši šādu nodevu uzskatīja par lielu un 1211. gadā līvu vecākie vērsās pie

---

31 Liepiņa Dz. Par ciema novadu Vidzemē.//Arheoloģija un etnogrāfija. XII. – R., 1978. 140. lpp.

32 Turpat, 144. lpp.

33 Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. 529. lpp.

34 Turpat, 566. lpp.

35 Mugurēvičs E. Komentāri.// Indriķa hronika. – R., 1993. 370. lpp.

bīskapa Alberta ar lūgumu “atvieglināt kristiešu pienākumus”, no savas puses apsolut “uzticību cīņās pret pagāniem”. Ņemot vērā, ka vācu spēkiem tajā laikā bija nepieciešams iezemiešu militārais atbalsts, bīskaps noteica saviem sabiedrotajiem fiksētu nodevu jeb tā saukto “**kunga tiesu**”, ko varēja uzskatīt par samērā nelielu – tikai **pūru** (50 kilogramu) labības no viena darba zirga³⁶, tas ir – apmēram divi pūri (100 kilogrami) no zemes arkla. Šādu normu paredzēja arī kuršu un zemgaļu padošanās līgumi attiecīgi 1267. un 1272. gadā³⁷.

Vācu varai nostiprinoties, 14. – 15. gadsimtā izzuda atšķirība starp jēdzieniem “desmitā tiesa” kā atsevišķu Baznīcas nodevu un laicīgo “kunga tiesu”, ieviešot kopēju apzīmējumu – “**nodevas**” (vācu valodā die Abgaben, dažos dokumentos arī die Gerechtigkeit – “tiesa”). Nodevu apjoms pakāpeniski sāka pieaugt, un laika posmā no 13. gadsimta līdz 15. gadsimta beigām palielinājās **divdesmitkārtīgi**, tas ir – par **2000 %**³⁸, pie tam to veids un daudzums bija atkarīgs no katra konkrētā zemes kunga vai lēņa valdītāja ieskatiem, reizēm sasniedzot ne tikai desmito, bet pat ceturto daļu no saimniecības ražojumiem. Zemniekiem bija jānodod ne tikai visu veidu graudaugi un citas lauksaimniecības kultūras, bet arī mājlopi, zivis, siens, medus, vasks, zvērādas, dažādi kokmateriāli, vārdu sakot – viss, ko zemnieka saimniecībā varēja iegūt. 15. gadsimta beigās nodevas jau aprēķināja ne tikai pēc **zemes platības** arklos, bet arī pēc zemnieku **sētu skaita** pagastā, un papildus vēl par katru pilngadīgu – 20 gadu vecumu sasniegušu vīrieti, vienalga, vai tas bija saimnieka ģimenes loceklis, vaļinieks vai kalps, pie tam aprēķinot nodevas katrai saimei atsevišķi. Nododamo produktu un ražojumu vietā varēja arī samaksāt to vērtību **naudā** pēc attiecīgiem izcenojumiem, kas parasti bija zemāki par tirgus cenām, kā arī, atbilstoši šiem izcenojumiem, viena produkta veida vietā nodot citu līdzīgā vērtībā, bet savu ražojumu pārpalikumu pārdot tirgotājiem zemnieki drīkstēja tikai pēc visu nodevu saistību izpildīšanas. Lai regulētu un kontrolētu

---

36 Indriķa hronika, XV; 5. – R., 1993. 159. lpp.

37 Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. 567. lpp.

38 Turpat, 569. lpp.

visu nodevu sistēmu, par katru pagastu ieviesa tā sauktās “**zemes grāmatas**”, kurās bija minētas ziņas par pagasta zemnieku sētu un darbaspējīgo pilngadīgo vīriešu skaitu, apstrādātajām un neapstrādātajām platībām, mājlopiem un inventāru,, kā arī uzskaitītas konkrētās nodevas un atzīmēti nodevu parādi. Par nodevu savākšanu atbildīgs bija **pagasta vecākais** vai arī īpaša amatpersona – **desmitnieks** (šis jēdziens saistīts ar seno desmito tiesu) un tās bija jānodod zemes kunga pārstāvim vai lēna valdītājam divas reizes gadā: rudenī pēc ražas novākšanas (labības un medus pagasts) un pavasarī (lopu pagasts). Dažviet nodevas ievāca arī vairākas reizes gadā, tomēr svarīgākie “pagasti” bija iepriekšminētie, un tajos, kungam par godu, vajadzēja rīkot svētku mielastu – “**pagasta dzīres**”, kurās dalību ņēma visi pagasta novada iedzīvotāji, pie tam “dzīru nauda” bija jāmaksā arī brīvzemniekiem un citām no nodevām atbrīvotajām ļaužu kategorijām.

Bez obligātajām nodevām zemniekiem bija jāveic arī darba **kļaušas** – bezmaksas piespiedu darbi. Kļaušas bija divejādas: **publiskās** kalpoja visas sabiedrības interesēm, bet **privātās** bija jāveic Baznīcas, Ordeņa vai vasaļu labā. Pie **publiskajām kļaušām** var pieskaitīt kara klausību un aizsardzības sistēmu – piļu un citu nocietinājumu celšanu, kā arī ceļu un pārceltuvju ierīkošanu un uzturēšanu, savukārt **privāto kļaušu** kārtībā zemniekiem bija jāpiedalās Baznīcas, Ordeņa un lēņu valdītāju zemes īpašumu apsaimniekošanā, veicot ar saviem zirgiem un inventāru visus lauksaimniecības darbus, būvmateriālu un malkas sagādi, kā arī lauksaimniecības ražojumu un citu preču un materiālu pārvadājumus jeb **šķūtis** (dažkārt šķūtis pieskaita pie publiskajām kļaušām³⁹). Lielāka apjoma darbu, piemēram piļu celšanas laikā, kungs nodrošināja kļaušniekus ar pārtiku un alu; atsevišķos gadījumos uzturu deva arī lauksaimniecībā nodarbinātajiem, tādēļ daži vēsturnieki šāda veida kļaušas uzskata par **talkām**⁴⁰, tomēr tādu uzskatu nevar pieņemt, jo talkas jēdziens apzīmē **brīvprātīgu savstarpēju izpalīdzību** dažādu darbu veikšanai, ko nekādi

39 Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. 574. lpp.

40 Turpat.

nevar attiecināt uz vācu kungu un iezemiešu zemnieku savstarpējām attiecībām, īpaši vēl tādēļ, ka par neierašanos darbā bija paredzētas soda sankcijas⁴¹.

Sākotnēji, 13. gadsimtā privātās kļaušas, līdzīgi kā nodevas, bija samērā nelielas – katram vīram vajadzēja iet darbos (**kājnieku gaitās**) tikai četras dienas gadā: divas vasarā un divas ziemā, pie tam saimniekiem viena no šīm kļaušu dienām bija jāveic ar savu zirgu (**zirdzinieku gaitas**). Dažkārt zirdzinieku gaitas noteica pēc ciema (pagasta) aramzemes platības: vienu zirga dienu no katra arkla. Laika gaitā kļaušu apjoms palielinājās, tomēr nav saglabājušies dokumentāli norādījumi par kādiem konkrētiem kritērijiem, pēc kuriem vadoties būtu noteikts kāds zināms kļaušu dienu skaits, tādēļ var uzskatīt, ka to lielumu un veidu, tāpat kā nodevas, noteica katrs zemes kungs vai lēņa valdītājs patstāvīgi. Ka reizēm kļaušas tikušas uzliktas nesamērīgi lielas, nodarot kaitējumu pašu zemnieku saimniecībām, norāda Livonijas ordeņa mestra zvērests virsmestram 1441. gadā, ar ko viņš apsūdzēja neuzlikt zemniekiem nepieņemami augstas kļaušas (virsmestrs bija aizrādījis, ka Ordeņa pavēlnieki un ierēdņi **nedrīkst** “ļaudis pretēji vienlīdzībai un tiesībām apgrūtināt ar pārmērīgām kļaušām”⁴²). 1492. gadā mestrs Johans Freitāgs no Loringhofas izdeva īpašus noteikumus Bauskas, Mežotnes un Iecavas novadu zemniekiem, kas kļaušu darbus kaut nedaudz reglamentēja: vasarās kļaušas vajadzēja pildīt katram pilngadīgam darbaspējīgam vīrietim, savukārt ziemā darbos bija jāiet vienam vīram no katras zemnieka sētas, tomēr arī šajā dokumentā nostrādājamo dienu skaits nebija minēts⁴³. Vadoties no dažu citu dokumentu tekstiem var secināt, ka 15. gadsimta beigās šādi vai līdzīgi nosacījumi bija izplatīti visā Livonijā, bet tajā pašā laikā privāto kļaušu darbus kopumā vēl nevar uzskatīt par vispārēju sistēmu.

Aplūkojot Livonijas zemnieku saimniecisko stāvokli kopumā, jāsaprot, ka, neraugoties uz iepriekš minētajām brīvībām un tiesībām, tas tomēr bija ļoti smags, pie tam nevis svešzemnieku virskundzības dēļ un ne tikai Livonijā, bet arī

---

41 Turpat, 575. lpp.

42 Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. 577. lpp.

43 Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. 573. lpp.

citviet, un to izraisīja daži, no cilvēka gribas neatkarīgi, apstākļi. Pirmkārt jāatzīmē, ka ar 13. gadsimtu mūsu planētu skāra nelabvēlīgas **klimatiskās pārmaiņas** – tā sauktais “**mazais leduslaikmets**”, kas ilga apmēram līdz pat 17. gadsimtam. Gada vidējā temperatūra, salīdzinot ar īpaši siltajiem iepriekšējiem gadsimtiem, pazeminājās par vairākiem grādiem. Reizēm vasaras bija tik vēsas un lietainas, ka daudzviet, īpaši Ziemeļvācijā, Polijā un Livonijā iesētā labība nepaspēja nobriest un, ja šādi neražas gadi atkārtojās vairākkārt viens pēc otra, tiem sekoja **bads**. Ap 14. gadsimta vidu ziemas gan kļuva nedaudz siltākas, tomēr klimats joprojām palika nestabils – siltiem, reizēm pat karstiem laikapstākļiem pārmijus sekoja pēkšņi uznākoši aukstuma periodi, sausas bezlietus vasaras mijās ar pārmērīgi mitrām, līdz ar to zemkopis reti kad varēja būt drošs par savu likteni – **periodiski neražas, līdz ar to arī bada gadi bija pastāvīgi šī laikmeta pavadoņi**⁴⁴. Otrs briesmīgākais ienaidnieks viduslaiku cilvēkiem bija dažādu **infekcijas slimību epidēmijas (sērgas)**, no kurām visvairāk upurus prasījis **mēris**, kas ap 14. gadsimta vidu parādījies vispirms Vidusjūras piekrastes pilsētās, pēc tam turpmākajos gadsimtos vairākkārt lielākā vai mazākā mērā skāris visas Eiropas zemes, to skaitā arī Livoniju, kur 14. un 15. gadsimtā vairāk vai mazāk postošas mēra epidēmijas konstatētas vismaz piecas – sešas reizes. Bads un mēris reizēm prasīja pat veselu novadu iedzīvotāju dzīvības. Tā, piemēram, 15. gadsimta četrdesmitajos gados Bauskas apkaimē nebija palicis gandrīz neviens cilvēks, tādēļ 1445. gadā Livonijas ordeņa mestrs, pirms Bauskas pils celtniecības uzsākšanas, rīkoja karagājienu uz Novgorodas zemēm, ko apdzīvoja igauņiem radniecīgie **voti**, un sagrābtos gūstekņus izmitināja tukšajās zemnieku sētās, liekot tiem veikt pils celtniecības darbus, kā arī apstrādāt pamestos tīrumus (šo gūstekņu pēcteči kā īpatnēja etniskā grupa ar apzīmējumu “**krieviņi**” tikai ap 19. gadsimtu pilnīgi asimilējās latviešu tautā, bet viņu materiālās kultūras elementi Bauskas apkaimē bija sastopami pat vēl 20. gadsimta pirmajā pusē⁴⁵). Vēl jāpiebilst, ka postu vairoja kā biežie krievu un lietuvju

44 Pasaules vēture vidusskolai. II. I. Misāna red. – R., 2001. 9. lpp

45 Latvijas Padomju Enciklopēdija. 51. – R., 1984. 475. lpp.

sirojumi, tā arī pašu zemes kungu savstarpējās ķildas, kas, kā zināms, nereti noveda pie militārām darbībām, kas, protams, vienmēr jūtami skāra zemnieku saimniecības, bet tajā pašā laikā tikpat kā neviens kungs, vai tas būtu Ordeņa pārstāvis, garīdznieks vai vasalis, varbūt tikai ar retiem izņēmumiem, nevēlējās atteikties no visiem tiem ienākumiem, ko deva ciema vai pagasta novads pirms izpostīšanas (uz to ticis norādīts pat 1482. gadā Livonijas ordeņa, bīskapu un vasaļu sanāksmē⁴⁶). Šāda attieksme pret zemniekiem, iespējams, varēja būt viens no iemesliem, kas veicināja nodevu un kļaušu apjomu pieaugumam.

Kļaušu muižu veidošanās sākums

Vārds “**muiža**” latviešu valodā ieviesies no līvu moiza vai igauņu mois – zemnieka sēta, attiecinot to uz zemes valdītāja jeb **kunga sētu** – dzīvojamo un saimniecības ēku kompleksu kopā ar apsaimniekājamo zemes platību (**muižas zemi**) vai arī bez tās. Savas personiskās saimniecības iezemiešu kungiem bija jau kopš senlaikiem, pirms vācu ierašanās, bet maz ticams, ka tolaik balti būtu lietojuši aizguvumu no somugru valodas, visdrīzāk šis vārds, tāpat kā apzīmējums Livonija – līvu zeme, visā tagadējā Latvijas teritorijā ieviesās pēc sākotnējās vācu saskarsmes ar līviem. Tādejādi var uzskatīt, ka jēdziens “muiža”, sākot ar 13. gadsimtu, attiecināms uz jauno zemes kungu un viņu vasaļu valdījumiem. Ņemot vērā, ka 13. gadsimtā **visvairāk** lēņu tika piešķirti nevis vācu bruņiniekiem, bet gan, politisku apsvērumu dēļ, **iezemiešu** valdniekiem, vecākajiem un citiem ietekmīgākajiem labiešiem, pie tam parasti šie lēņi atradās to līdzšinējās dzīves vietās, kur viņiem jau no senākiem laikiem bija savas saimniecības, tad, vadoties no formulējuma, ka feodālā muiža ir vasaļa apsaimniekotā lauku saimniecība, var sacīt, ka **pirmie muižnieki** Livonijā bija nevis vāci, bet paši **iezemieši**⁴⁷, jo vācu vasaļi drošības apsvērumu dēļ savos lēņos šajā laikmetā vēl nedzīvoja, bet

46 Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. 610. lpp.

47 Šterns I. Vasaļu muižu sākumi viduslaiku Latvijā.// Latvijas Vēstures institūta žurnāls. 3 (12). – R., 1994. 132. lpp.

uzturējās nocietinātajās Ordeņa un bīskapu pilīs, Rīgā, Tērbatā, Rēvelē un citās nocietinātās vietās, kur nebija jābaidās no iezemiešu uzbrukumiem, izņemot gadījumus, ja piešķirtajā lēņa valdījumā atradās kāda bijušā iezemiešu kunga pils, bet nav ziņu, ka šiem vasaļiem būtu bijušas savas saimniecības.

Norādes par 13. gadsimta muižām ir ļoti trūcīgas un var tikai pieņemt, ka savas personiskās lauku saimniecības bijušas Jersikas valdniekam Visvaldim, Tālavas Tālivalža dēliem, Kokneses Vetsekem, Idavas Manēģintim un citiem pilskungiem un novadu vecākajiem, kas bija nodevuši savus valdījumus vāciem un saņēmuši, vismaz daļēji, tos atpakaļ kā lēņus, bet vispār to skaits nav zināms, tāpat, ar nelieliem izņēmumiem, nav zināmi to valdītāji un lokalizējums (atrašanās vieta).

Plašāks pārskats par vasaļu saimniecībām ir par 14. gadsimtu. Šajā laika posmā tagadējā Latvijas teritorijā konstatētas vismaz **28 iezemiešu vasaļu muižas**, kuras, kā var pieņemt, viņi paši apsaimniekojuši, izmantojot kā darba spēku, atkarībā no sētas lieluma, savas **ģimenes locekļus**, kā arī **algotos kalpus** un **nebrīvos dreļļus** – galvenokārt karagūstekņus (kā jau zināms, iezemiešu vasaļiem, kaut arī viņi saņēma lēņus pēc bruņinieku tiesībām, netika piešķirtas teritorijas kopā ar iedzīvotājiem, tādēļ tiem nebija iespējams izmatot klaušu darbiniekus). **Vācu vasaļiem** 14. gadsimtā varētu būt bijušas tikai **trīs muižas**, kuras apsaimniekoja dreļļi un, iespējams, klaušu zemnieki, kā arī vismaz **21 kunga sēta bez muižas zemes**⁴⁸, kas norāda, ka vācu vasaļi, mazinoties militārajiem konfliktiem, jau sāka pārcelties uz pastāvīgu dzīvi savos lēņa novados, bet pagaidām vēl gūstot ienākumus pārsvarā vienīgi no zemnieku nodevām.

14. gadsimta beigās Eiropas zemēs sākās procesi, kas būtiski izmainīja saimniecisko sistēmu un sabiedrības struktūru, īpašu aktivitāti sasniedzot 15. gadsimta vidū. Aizvien pieaugošie tirdznieciskie apjomi veicināja pilsētu izaugsmi un to iedzīvotāju skaita pieaugumu, kas, lai nodrošinātu pilsētniekus ar

---

48 Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. 480. – 483. lpp.

pārtiku, prasīja aizvien vairāk paplašināt lauksaimniecisko ražošanu, bet pieaugot pieprasījumam, paaugstinājās arī lauksaimniecisko ražojumu cenas. Aizvien lielāks pieprasījums tirdzniecībā un amatnieciskajā ražošanā bija arī pēc lauksaimniecības tehniskajām kultūrām – līniem un kaņepājiem, kā arī citām precēm. Tajā pašā laikā, ieviešoties uguns šaujamočiem, savu galvenā triecienspēka nozīmi aizvien vairāk sāka zaudēt bruņinieku - smagi bruņoto jātnieku karaspēka vienības, dodot vietu vieglāk bruņotiem, kustīgākiem, labāk manevrējošiem kājniekiem – **kara algādžiem**. Līdz ar to feodālie vasaļi – bruņinieki vairāk vērības varēja veltīt saimnieciskajai darbībai savos lēņu novados, kas varēja tiem dot ievērojamu peļņu, savukārt pastāvošā lauksaimnieciskā sistēma, kas zemes kungiem un vasaļiem deva ienākumus galvenokārt no brīvo zemnieku saimniecību nodevām, tā sauktā **grunskundzība** (Grundherrschaft), vairs nespēja to nodrošināt, tādēļ vajadzēja ieviest jaunas saimnieciskās formas, kas labāk spētu apmierināt pieaugošās tirgus prasības un vienlaikus vairoto feodālo kungu ienākumus. Par šādu sistēmu daudzviet Eiropā, tai skaitā arī Livonijā, kļuva **muižkundzība** (Gutherrschaft), kam pamatā bija vasaļa **personiskā saimniecība** - muiža, kas balstījās uz lēņa zemnieku piespiedu klaušu darbu.

Livonijā **vācu vasaļu muižu** veidošanās bija pakāpenisks un ilgstošs process: vispirms, kā jau minēts, lēņa novadā tika celts vienīgi ēku komplekss zemnieku nodevu savākšanai un uzglabāšanai, vēlāk tam pievienojās vasaļa dzīvojamā māja, pēc tam pie kunga sētas nelielās platībās parādījās tīrumi, pļavas un ganības vasaļa ģimenes un saimes vajadzībām, un tikai pēc tam izveidojās plašākas muižu saimniecības, kas ražoja lauksaimniecības produkciju ne vairs tikai pašpatēriņam, bet arī, pie tam galvenokārt, **tirgus vajadzībām**. 15. gadsimta pirmajā pusē tagadējā Latvijas teritorijā var konstatēt vēl tikai **19** vācu vasaļu muižas un ap **33** kunga sētas, par kurām nav drošu ziņu, ka pie tām būtu bijusi muižas zeme, toties gadsimta otrajā pusē muižu skaits pieaudzis jau līdz **41**, bet kunga sētu – vismaz līdz **61**, līdz ar to **15. gadsimta otro pusi**, kad Livonijā norisēja intensīva vācu vasaļu muižu veidošanās, **var uzskatīt par reālo**

muižkundzības sākuma posmu, kam turpinājums sekoja 16. un nākamajos gadsimtos (20. gadsimta sākumā Latvijas teritorijā bija 881 muiža⁴⁹). Tajā pašā laikā **iezemiešu vasaļu muižu** skaits samazinājies no **28** iepriekšējā gadsimtā līdz **17** vienībām 15. gadsimta beigās⁵⁰. Iezemiešu muižu degradācijai (pakāpeniska stāvokļa pasliktināšanās, panīkums) varēja būt dažādi cēloņi, no kuriem būtiskākais, iespējams, bijis vasaļa vīriešu kārtas mantinieku trūkums, kā arī meitu, kas varētu lēni mantot, precības ar vāciem, kas tādā gadījumā pārņēma lēņa valdījumu. Vispār, kā jau iepriekš minēts, iezemiešu labiešu un vācu savstarpējās laulības bija samērā izplatīts process, kas veicināja iezemiešu dzimtu pārvācošanos. Varēja būt arī gadījumi, ka vasalis gāja bojā kaujas laukā vai arī kādā sērgā, neatstādams neviena mantinieka, un tādos gadījumos zemes kungs brīvo lēni varēja piešķirt kādam vācu vasalim. Jāpiebilst, ka gluži tā pat minēto iemeslu dēļ arī vācu vasaļu dzimtas zaudēja savus lēņus un tie pārgāja citu dzimtu valdījumā.

Kā jau zināms, vasalis, saņemot lēni, ieguva tikai **virskundzības** tiesības pār lēņa novada teritoriju un iedzīvotājiem – ļaudis saglabāja **personisko brīvību un privātīpašuma tiesības** uz savu sētu un zemi, tādēļ vācu vasaļiem savas muižas sētas ierīkošanai vajadzēja atrast **brīvas** zemes platības, kurām nebija īpašnieka. Tas nebija grūts uzdevums, jo gandrīz vai katrā pilsnovadā, pagastā vai ciemā atradās pamestas, atmatā aizlaistas aramzemes platības un neapdzīvotas zemnieku sētas, kuru īpašnieki bija karadarbības un sirojumu rezultātā vai nu gājuši bojā vai aizvesti gūstā, miruši sērgās, vai arī nelabvēlīgu klimatisko faktoru izraisīto neražas gadu un tiem sekojošā bada dēļ pārcēlušies uz citiem novadiem vai pilsētām⁵¹. Šādās postāžās tad arī tika ierīkotas kunga sētas, nereti izmantojot jau esošās ēkas, un veidotas muižu saimniecības. Dažkārt, ja vasaļa lēņa novadā neatradās brīvas aramzemes platības, vai arī tās bija neizdevīgā vietā, muižas vietai izraudzījās arī līdumus, bet bija arī gadījumi, kaut arī reti, ka vasalis,

49 Latvijas Padomju Enciklopēdija. 7. – R., 1986. 37. lpp.

50 Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. 480. – 500. lpp.

51 Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. 610. lpp

vēlēdamies paplašināt savas muižas platību, ar varu pārcēla zemniekus no viņu iekoptajām saimniecībām uz citu vietu, vai, vēl ļaunāk, padzina tos no zemes, nedodot pie tam nekādu kompensāciju.

Par muižu saimniecību platību līdz 15. gadsimta beigām tā laika dokumentos atrodamas tikai dažas nepilnīgas norādes, no kurām var secināt, ka mazākajām no tām varētu būt bijušas tikai ap 2 arkli aramzemes, lielākajām – 20, bet, kā jau teikts, šie skaitļi ir nepilnīgi, jo iegūti tikai no piecu vasaļu muižu dokumentiem⁵², tomēr jāpieņem, ka vairums muižu tiešām bijušas tik pat lielas vai nedaudz lielākas kā turīga zemnieka sēta, bet tajā pašā laikā satopamas arī dažas vasaļu saimniecības, kuru kopējā platība varētu līdzināties jau kāda ciema novada platībai. Arī vasaļu dzīvojamās un saimniecības ēkas gandrīz ne ar ko neatšķīrās no zemnieku sētām, varbūt vienīgi ar plašākām klētīm paša ražojumu un ievākto nodevu uzglabāšanai. Protams, bija arī daži izņēmumi: bagātākajām un ietekmīgākajām arhibīskapijas vasaļu dzimtām – **Tīzenhauzeniem** Ērgļos, **Rozeniem** Straupē, **Ungerniem** Madlienā un vēl dažām citām kunga nams ar saimniecības ēku kompleksu bijis būvēts kā labiekārtota nocietināta pils ar visām tā laika ērtībām⁵³.

Muižu lauku apstrādāšanā un citos darbos pamatā tika nodarbināti dreļļi, kā arī algotie brīvie kalpi, kas varētu būt bijuši vietējā ciema bezzemnieki un vaļinieki, bet atsevišķu sezonas darbu veikšanai izmantoja arī zemnieku kļaušas. Kā jau minēts, privāto kļaušu darbu apjoms laika gaitā aizvien palielinājās, īpaši 15. gadsimta otrajā pusē, kad strauji pieauga vācu vasaļu muižu veidošanās, pie tam šajā laikā Livonijā izzuda arī **dreļības** institūts (samazinoties plaša apjoma militārajiem konfliktiem ar kaimiņzemēm, ievērojami samazinājās gūstekņu pieplūdums). Tomēr vēl 15. gadsimta beigās **kļaušu nozīme vācu vasaļu muižu apsaimniekošanā kopumā bijusi samērā nenozīmīga** un plašākos apjomos tās izmantotas tikai nedaudzās lielākajās muižās, un, iespējams, tajos Rīgas bagātāko

---

52 Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. 503. lpp.

53 Turpat, 510. lpp.

namnieku ārpilsētas īpašumos kā arī Ordeņa un bīskapu “galda zemēs”, kur arī bija izveidojusies muižu saimniecība.

Zemnieku personas brīvības ierobežošana

Kā jau zināms, Livonijas iezemieši – zemnieki arī pēc vācu ienākšanas saglabāja gan savas saimniecības un citus īpašumus, gan arī personīgo brīvību, tas ir – viņi varēja brīvi izvēlēties dzīves vietu un nodarbošanos, nēsāt ieročus un tamlīdzīgi. Nodevu un kļaušu darba apjoma palielināšanos, kas sekoja pēc vācu virskundzības nostiprināšanās, arī nevar uzskatīt par mērķtiecīgu iekarotāju politiku pakļauto iezemiešu **apspiešanai**, bet gan par **nepieciešamību** stiprināt zemes aizsardzības spējas, kā arī veicināt tirdzniecības attīstību, pie tam šāds ekonomisko apgrūtinājumu pieaugums bija vērojams arī citās Eiropas zemēs, kur zemnieki bija pakļauti **savu** tautas brāļu varai, un nevar zināt, kādas kļaušu un nodevu nastas būtu uzlikušī mūsu sentēviem pašu kungi, ja tie būtu sākuši celt mūra pilis un apgādāt karaspēku ar moderniem ieročiem. Protams, nereti bija gadījumi, kad vasalis izrīkojās ar sava lēņa zemniekiem varmācīgi, pat nežēlīgi, tomēr arī šāda rīcība bija raksturīga **visā viduslaiku Rietum- un Viduseiropā**: tāds bija tā laika pasaules uzskats, ka sabiedrības valdošām kārtām ir **Dieva dotas** tiesības izmantot zemnieku darba augļus un darbaspēku pēc saviem ieskatiem, vienlaikus izturoties pret pašiem zemes kopējiem kā zemākiem radījumiem. Salīdzinoši varētu uzskatīt, ka 13. – 14. gadsimtā zemnieku tiesiskais stāvoklis Livonijā nereti bija savā ziņā pat labāks, nekā vienā otrā citā Eiropas reģionā, un jūtāmāk tas sāka pasliktināties tikai ar 14. gadsimta beigām - 15. gadsimtu, kad, sakarā ar straujo tirdzniecības pilsētu izaugsmi, palielinājās pieprasījums pēc lauksaimniecības produkcijas. Zemes kungi un viņu vasaļi kā Livonijā, tā arī citās Eiropas zemēs šajā procesā saskatīja lieliskas iespējas personiskās labklājības palielināšanai un sāka apgrūtināt sev pakļautos zemkopjus ar aizvien lielākām nodevām un kļaušu darbiem, līdztekus paplašinot muižu saimniecību. Pieaugošā tirgus **konjunktūra** (no latīņu valodas coniungere – savienot: nosacījumu

kopums to savstarpējā cēloņsakarībā; situācija) veicināja ne tikai feodālo slāņu tieksmi pēc bagātīgiem ienākumiem, bet arī tirgotāju centienus palielināt savu peļņu uz zemniecības rēķina, maksājot par viņu produkciju minimālu cenu, savukārt par savām precēm prasot nesamērīgi augstu maksu.

Nodevu palielināšanās nereti noveda pie situācijas, ka atsevišķām zemnieku saimniecībām dažādu iemeslu, galvenokārt neražas, sirojumu un mājlopu sērgu dēļ nebija iespējams nokārtot visas saistības, tādejādi nonākot **parādu atkarībā**. Samērā bieži bija **lopu parādi** – lai grūtības nonākušā zemkopja saime nepaliktu bez uztura līdzekļiem, nododamos mājlopus atstāja saimnieka rīcībā, bet par to bija jādod papildus nodevas vai nu graudā vai naudā, tas ir – šos mājlopus uzskatīja par **aizdotiem** jeb **iznomātiem**, un aizdevējam par to pienācās nomas maksa, jeb, kā mēs šodien teiktu – aizdevuma procenti. Samērā bieži bija gadījumi, ka zemnieka sētai uzliktās nodevas netika pildītas vairākus gadus no vietas, līdz ar to no gada gadā nodevu parādi pieauga. Neražas gados zemniekiem pietrūka labības ne tikai nodevām, bet arī saimes iztikai un, galvenokārt, sēklai, tādēļ, lai varētu apsēt savus tīrumus, to vajadzēja aizņemties (zemes kungu un vasaļu noliktavās parasti vienmēr rezervē atradās zināms daudzums labības graudu), tāpat bija iespējams uz pēcmaksu iegādāties mājlopus. Šādi aizņēmumi vēl vairāk palielināja parādu nastu, tomēr nereti tie bija vienīgā iespēja atjaunot neražas un sērgu, kā arī sirotāju izpostītās saimniecības. Bez nodevu, labības un lopu aizdevumu parādiem, iezemiešiem varēja būt arī citi apgrūtinājumi. Tā, piemēram, Kuldīgas komturejas 1341. gada saimniecības dokumentos minēts, ka zemnieki palikuši Ordenim parādā par zirgiem, vairogiem, bruņām un ieročiem⁵⁴; tas norāda, ka iezemiešiem bijis jāpiedalās Ordeņa karos ar savu apbruņojumu; kam tas nav bijis, tam nepieciešamais militārais inventārs pārdots uz pēcmaksu, tādejādi šo cilvēku padarot par parādniķu. Vēl jāatzīmē, ka parādos nokļuva arī tie cilvēki, kas bija izdarījuši kādu likumpārkāpumu un nebija spējīgi samaksāt **pagasta tiesas** piespriesto sodu, īpaši par smagiem nodarījumiem, piemēram zagšanu un slepkavību: 14. gadsimta dokumenti rāda, ka par vienkāršu zādzību

---

54 Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. 578. lpp.

vainīgajam bijis jāmaksā 10 māрку liels sods, kas, piemēram, 1349. gadā bijis atbilstošs 60 pūru (ap 3000 kilogramu) rudzu cenai, bet par slepkavību, ja konkrētajā gadījumā nebija paredzēts nāves sods – 50 mārkas jeb, pārrēķinot labībā, 300 pūru (ap 15 tonnu) rudzu. Šādus, reizēm pat mazāka apmēra sodus zemnieki, protams, nespēja samaksāt, tādēļ tie bija jāatkalpo, tas ir – zemnieks ar visiem ģimenes locekļiem uz vairākiem gadiem, dažkārt pat visu mūžu, kļuva par parādu kalpu, savukārt noziedznieki, kam pienācās nāves sods, varēja kļūt arī par kunga **vergiem** jeb **drelliem**. Visi nodevu un cita veida parādi, kā arī nenomaksātās soda naudas, tika ierakstītas zemes grāmatās, un tie varēja pāriet arī uz parādnieka mantiniekiem, tāpat arī, mainoties attiecīgā lēņa novada valdītājiem, parāda piedziņas tiesības pārņēma jaunais vasalis – uz to norāda lēņu piešķiršanas vai arī pirkšanas- pārdošanas dokumentos iekļautā piebilde, ka jaunais valdītājs saņem lēni vai tā daļu ar “ **zemi, ļaudīm un visiem ļaužu parādiem**”⁵⁵.

Nodevu, nereti pat pārmērīgi lielo, slogs un ar to saistītie, aizvien pieaugošie parādi izraisīja zemnieku pārceļošanu, faktiski **bēgšanu**, uz pilsētām, īpaši **Rīgu**, kā arī uz citu novadu, kur šī nodevu nasta bija vieglāka. Tas, protams, ievērojami samazināja aizbēgušā zemnieka kunga ienākumus, toties tie vairojās to novadu valdītājiem, pie kuriem šie bēgļi apmetās, ar ko pirmie, protams, nevarēja samierināties. Tādēļ Jau 15. gadsimta sākumā (varbūt vēl agrāk, bet par to nav saglabājušies apstiprinoši dokumenti) Livonijā sākās process, ko dēvē par **ļaužu piesaistīšanu pie zemes**, – tēvu sētas vai dzimtā novada (šajā sakarībā tiek runāts par “**novada būšanu**”, ar to saprotot “**novadā dzīvošanu**” kā vēlākās dzimtbūšanas jeb dzimtniecības agrīno un vieglāko formu). Tas nozīmēja, ka zemnieks, saglabādams personisko brīvību, līdz ar to tiesības brīvi izvēlēties dzīves un darba vietu, nedrīkstēja atstāt sava kunga novadu, iekams nebija nokārtojis visas parādu saistības un saņēmis par to rakstisku apstiprinājumu. Tādējādi bēgļus, kam, protams, šādu atbrīvošanas dokumentu nebija, iepriekšējais kungs varēja atprasīt. Sākotnēji par šādu kārtību attiecībā uz parādniekiem,

55 Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. 581. lpp.

savstarpēji vienojās Livonijas ordeņa un Tērbatas bīskapijas pārstāvji 1411. gadā, nosakot, ka “gadījumā, ja kādi ļaudis būtu aizbēguši no abām līgumslēdzēju pusēm, kas nebūtu atbrīvoti, tos ikkura puse var atprasīt, kā to grāmatas uzrāda”⁵⁶. Šādus savstarpējus līgumus sāka slēgt arī citi zemes kungi un vasaļi, līdz kamēr 1424. gadā Livonijas landtāgs pieņēma lēmumu, kas bija saistošs visiem Livonijas zemes valdītājiem un noteica, ka **visi ļaudis, kas aiziet no sava kunga pie cita savu nenomaksāto parādu dēļ, ir sava kunga parādnieki un tie jāizdod, pretējā gadījumā atbēgušā zemnieka parāds jāatmaksā jaunajam kungam**. Vēstures literatūrā šis nosacījums formulēts īsi: “**vīru vai parādu**”⁵⁷. Šim aktam tomēr nebija likuma spēks, tādēļ tas uzskatāms tikai par zemes kungu un vasaļu savstarpējas vienošanās dokumentu, tāpat minēto nosacījumu vēl nevar uzskatīt par pilnīgu zemnieku piesaistīšanu pie kunga novada, jo tas bija attiecināms tikai uz parādniekiem. Mēģinājumi ierobežot arī pārējo zemnieku brīvību ar visdažādākajiem feodāļu savstarpējiem līgumiem turpinājās visu 15. gadsimtu, galvenokārt Igaunijas teritorijā, bet pakāpeniski šāda prakse ieviesās arī mūsu zemē. Tā, piemēram, 1492. gadā mestra Johana Freitāga izdotajos noteikumos Zemgales zemniekiem teikts, ka nodevu maksātāju sarakstos jāreģistrē **visi** 20 gadu vecumu sasniegušie vīrieši, pierēģistrējot tos pie sētas, kurā tie dzīvo, un uzliktot viņiem par pienākumu ar nākošo gadu pēc reģistrācijas sākt maksāt nodevas, tādejādi, jau priekšlaikus uzskatot viņus par iespējamām parādniekiem, piesaistot pie konkrētas sētas, līdz ar to pie kunga novada. Tāpat arī arhibīskaps Mihaels Hildebrands, 1494. gadā noslēdzot līgumu ar arhibīskapijas vasaļiem, noteica, ka **neatbrīvotie saimnieki**, tas ir – parādnieki, **piesaistāmi pie sētas kopā ar visiem ģimenes locekļiem**, īpaši dēliem un jaunākajiem brāļiem, tādejādi jau savlaicīgi novēršot šo cilvēku iespējamo aiziešanu no kunga novada. Ar šo dokumentu tika atcelti arī iepriekšējie nosacījumi “vīru vai parādu”, bet to vietā ieviesti “**vīru pret vīru**”, tas nozīmēja, ka novada valdītājam, pie kura zemnieki bija atbēguši, tie bija jāatgriež atpakaļ

---

56 Turpat, 587. lpp.

57 Štrns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997

iepriekšējam kungam, vai arī jāatdod kāda līdzvērtīga sava novada zemnieka saime. Šajā laikā sāka parādīties jēdzieni “**dzimtzemnieki**” un “**dzimtļaudis**” (senvācu *erffburen* un *erff lude*; mūsdienu vācu valodā senais *erfe* pārveidojies par *das Erbe* – mantojums), tātad cilvēki, kas **mantojuši** savu tēva sētu kā **dzimtas īpašumu** jau vairākās paaudzēs – latviešu folklorā daudzinātie “**tēva dēli**”. Tādējādi līdz 16. vai pat 17.gadsimtam jēdziens “**dzimtzemnieks**”, “**dzimtcilvēks**” bija attiecināms **vienīgi** uz vecsaimniekiem un viņu ģimenes locekļiem, pretstatā jaunsaimniekiem, vaļiniekiem un brīvajiem kalpiem, un tikai vēlāk ar šo vārdu sāka apzīmēt **visus** zemniekus, kas bija piesaistīti pie kunga novada un kopā ar šo novadu pārgāja valdījumā no tēva uz dēlu kā neatdalāma **mantojuma** sastāvdaļa, tas ir – palika **vasaļa dzimtas** valdījumā (**dzimtbūšana** jeb **dzimtniecība**). No tā var secināt, ka vismaz līdz 16. gadsimtam Livonijā nostiprinājās tikai **novada būšanas** (novadā dzīvošanas) institūts, saistīts ar jūtamiem, bet kopumā tomēr tikai **daļējiem personas brīvības ierobežojumiem**, pie tam visus šos iepriekš minētos ierobežojumus zemes kungi noteica **nevis ar likumu**, jo visās vācu zemēs bija spēkā senās romiešu tiesības, kas, balstoties uz principu, ka “saskaņā ar dabiskām tiesībām visi cilvēki ir vienlīdzīgi”, formāli nepieļāva cilvēka personiskās brīvības atņemšanu (izņemot, protams, prettiesisku, noziedzīgu nodarījumu gadījumos), bet ar **privātu savstarpēju vienošanos** par pastāvošo lēņa tiesību paplašināšanu. Vēl jāatzīmē, ka Livonijas lielākās pilsētas, īpaši Rīga, šiem lēmumiem un līgumiem nepievienojās, paturot spēkā senās tiesības katram, kas nodzīvojis pilsētā **gadu un vienu dienu** un šajā laikā tā kungs viņu nav atradis un pieprasījis izdošanu, kļūt par brīvu cilvēku.

Iezemiešu attieksme pret kristīgo ticību

Kā jau zināms, 12. gadsimta beigās – 13.gadsimtā kristīgo ticību, sākotnēji ortodoksālo jeb **pareizticību**, bet pēc vācu ienākšanas – **katoļticību labprātīgi** pieņēma tikai atsevišķi, tālredzīgāki mūsu zemes mazvalstu valdnieki, vadoņi un ietekmīgākie labieši. Tā, piemēram, Jersikas Visvaldis, Kokneses Vetseke un

Tālavas Tālivaldis ar saviem dēliem jau pirms vācu ienākšanas bija kristīti pareizticībā, pie tam Tālavas valdnieku dzimta politisku apsvērumu dēļ vēlāk pārgāja katoļticībā, savukārt kā viens no pirmajiem līvu valdniekiem katoļticību pieņēma Turaidas Kaupo. Iespējams, ka arī latgaļu valdnieku pavalstnieki, saskaņā ar viduslaiku paražu, kas izteikta formulā *cuius regio, eius religio* – **kā varā ir valsts, tas nosaka ticību**, bijuši kristīti, vismaz formāli, jau līdz 13. gadsimtam. 13. gadsimtā iezemiešu kristīšana tagadējās Latvijas un Igaunijas teritorijā lielāko tiesu norisēja masveidā, sapulcinot ļaudis, simboliski apslacinot tos ar “svētīto” ūdeni un norunājot latīņu valodā, kuru neviens nesaprata, attiecīgas reliģiskās formulas. Par kristīgās ticības pamatu izskaidrošanu iezemiešiem tikpat kā neviens garīdznieks nerūpējās, pie tam starp viņiem gandrīz nemaz nebija vietējo valodu pratēju, savukārt iezemieši, varbūt ar nelieliem izņēmumiem, nesaprata vācu un, vēl jo vairāk, latīņu valodu. Šajā sakarībā jāpiemin, ka jau 1215. gadā Laterānas koncils, Pāvesta Innocenta III ierosināts, pieņēma lēmumu, kurā bija norādīts, ka „priesteriem, kas darbojas draudzēs, kuru piederīgie runā dažādās valodās, jābūt šo valodu pratējiem, lai Dieva vārds tiktu sludināts vietējiem iedzīvotājiem saprotamā veidā”⁵⁸. Šim lēmumam gan bija samērā neliela praktiska nozīme, jo vēl pēc diviem gadsimtiem, 1428. gadā arhibīskapa Heninga Šarpenberga izstrādātajos noteikumos (statūtos) teikts, ka beznīckungiem, kas neprot savas draudzes locekļu valodu, jāpieņem palīgi – **kapelāni**, kas to **prastu** (šāda situācija, neraugoties uz vairākkārtējiem Baznīcas rīkojumiem, bija arī turpmākajos gadsimtos), taču vienlaikus, turklāt ne tikai Livonijā, bet arī citās kristīgajās zemēs, Baznīca stingri raudzījās, **lai Svētie Raksti nebūtu vienkāršajai tautai pieejami**; uz to bija aizrādīts arī arhibīskapa Heninga noteikumos, kas, piedraudot ar augstāko sodu – izslēgšanu no Baznīcas, **aizliedza** tulkot no latīņu valodas tautas valodā jebkurus Baznīcas rakstus, kā arī vēstures apcerējumus un kanoniskās tiesības (Baznīcas likumus, noteikumus un tamlīdzīga satura

---

58 Trūps H. Katoļu Baznīcas vēstur. – R., 1992, 162. lpp.

darbus)⁵⁹. Lai kaut daudz maz nodrošinātu prasību par vietējo valodu zināšanu, jau 13. gadsimtā gados jaunākie kļīnieki, ko vāci bija pieprasījuši iezemiešu labiešiem, tika aizvesti uz Vāciju un klosteros apmācīti veikt Baznīcas kalpotāju pienākumus. Tāpat var pārliecinoši uzskatīt, ka arī Rīgas Domskolā kopā ar vācu jaunekļiem mācījās iezemieši. Viduslaiku Livonijas dokumenti gan ļoti mazā mērā sniedz ziņas par **vietējās cilmes garīdzniekiem** – tā, piemēram, ir zināms tikai tas, ka 1312. gadā Rīgas arhibīskapijā darbojies mūks **Turaidas Veseris**, kura tēvs bijis ievērojams zemgaļu kungs, kam piederējis četrdesmit arklu liels zemes īpašums, savukārt 1425. gadā Krusas bīskapijā kādā draudzē bijis priesteris **Nikolajs Sumbrs**⁶⁰. Tādēļ jāpieņem, ka lielākais vairums iezemiešu, kas kļuvuši par Baznīcas kalpotājiem, bija pieņēmuši vāciskus vārdus, jo, kaut arī daļa vācu tautības garīdznieku, kas Livonijā nodzīvojuši ilgāku laiku vai arī šeit dzimuši, labāk vai sliktāk bija apguvuši vietējās valodas, to skaits nevarēja būt tik liels, lai tie spētu vieni paši, bez iezemiešu līdzdalības, veikt visas reliģiskās ceremonijas, īpaši uzklausot visiem katoļiem obligāto **grēksūdzi** jeb **bikti**, kas bez valodas zināšanas nebija iespējams, ja nu vienīgi pieņemam, ka atsevišķi garīdznieki to uzskatījuši tikai par vienkāršu formalitāti, kas, starp citu, arī varētu būt bijis iespējams.

Visi šeit minētie faktori nebūt neveicināja mūsu sentēvu pievēršanos kristīgajai ticībai, un tiem, iespējams, pievienojās arī **politiski** motīvi, īpaši 13. gadsimtā, kad vācu virskundzība vēl nebija nostiprinājusies: uz to norāda Kursas bīskapa un Livonijas ordeņa noslēgtais līgums par draudžu priesteru apgādi. Šis dokuments noteica, ka priesteru vajadzībām var cirst malku visos zemnieku mežos, izņemot tos, kurus vietējie iedzīvotāji sauc par **svētajiem mežiem**, tātad šajā laikā Baznīca vēl bija spiesta rēķināties ar kuršu “pagāniskajiem” uzskatiem⁶¹. Tādēļ arī visu viduslaiku periodu un vēl pēc tā, lielākā daļa iezemiešu, izņemot pilsētu iedzīvotājus, kam bija ciešāka saskarsme ar vāciem,

59 Šterns I. Latvijas vēsture. 1290 – 1500. – R., 1997, 62. lpp.

60 Turpat, 62. – 63. lpp.

61 Šterns I. Latvijas vēsture 1290 – 1500. – R., 1997. 61. lpp.

kaut arī visi skaitījās kristieši, **turpināja dzīvot pēc vecajām ieražām, godināt senās dievestības un piekopt sentēvu tradīcijas**. Baznīcas vadība gan centās šo “pagānismu” iznīdēt, vairākkārt atgādinot “šīs zemes kungiem, vasaļiem un visām citām personām, kuru jurisdikcijai vai kundzībai zemnieki ir pakļauti, un it sevišķi baznīckungiem, lai tie ar pamudināšanu, draudiem un sodiem rūpīgi censtos viņus atgriezt no šīs nolādētās māņticības piekopšanas”⁶², tomēr šiem centieniem bija niecīgi panākumi, un tikai **bailes no soda** spieda iezemiešus, un arī ne visus, apmeklēt dievkalpojumus, kristīt bērnus, laulāties baznīcā un mirušos apbedīt iesvētītajās kapsētās, pie tam daudzos gadījumos pēc kristīgajām ceremonijām tika veikti arī senie rituāli. Jāpiebilst, ka daudzās draudzēs garīdznieki un kungi arī nemaz necentās pilnībā izskaust “pagānismu”, bet galveno vērību pārsvarā pievērsa tikai Baznīcas nodevu ievākšanai. Šajā sakarībā jāpiebilst, ka pašiem kristīgās ticības nesējiem – vācu krustnešiem, un ne tikai vienkāršajiem karavīriem, bet arī daudziem dižciltīgajiem bruņiniekiem, nereti trūka patiesas izpratnes par kristiānisma būtību, tādēļ viduslaiku sabiedrībā izplatītā māņticība, svēto relikviju pielūgšana un daudzas citas parādības reliģiskajā un sabiedriskajā dzīvē reizēm izpaudās pat “pagāniskāk”, nekā mūsu sentēvu dabas reliģijā un ar to saistītajos morāles principos.

No visa iepriekšminētā, neraugoties uz Livonijas ordeņa pārstāvja ziņojumu pāvestam jau 1313. gadā, ka “jaunkristītie tagad jau dažus gadus labprātīgi un dedzīgi panes un ir panesuši jūgu, ko viņiem uzlikuši Baznīcas prelāti ar grēku nožēlošanu un katoļu ticības aizstāvēšanu, ko viņi darīja tai laikā, kad nāca pie katoļu ticības un tagad viņiem ir kristiešu tikumi un ticība, gan sakramentus saņemot, gan dievkalpojumus klausoties, gan citās lietās, kas pieder pie katoļu ticības un kā dara patiesi kristieši”, var secināt, ka viduslaiku Livonijā **kristīgās ticības būtība, tās saturs un, galvenais, cilvēka iekšējā nepieciešamība to pieņemt, iezemiešiem bija un palika sveša un nesaprotama**, un stāvoklis sāka nedaudz uzlaboties kristietībai par labu tikai 16. gadsimtā, kad pēc Baznīcas

---

62 Turpat, 61. lpp.

reformācijas protestantu un katoļu garīdznieki sāka vairāk pievērst vērību vienkāršās tautas garīgajai izglītībai.

Autors: Indulis Kēniņš. Pirmpublicējums - historia.lv, 08.04.2015.